

kej spoločnosti, práve tak ako analýza predpokladov a mechanizmov jeho produkcie a reprodukcie i dôsledkov, vyplývajúcich z tejto novej sociálnej povahy bohatstva pre individuálny život ľudí v socializme, to všetko vypadlo a zostalo nepovšimnute. A tak nábeh, ktorý je v Čičillovej práci obsiahnutý v podobe stotožnenia bohatstva a kultúry, zostáva nerozvinutý.

Záverom sa žiada povedať, že recenzovaná práca je v našej domácej produkcii pionierskym krokom do neznáma, a preto ju treba privítať. Čičilla zaujme svojou otvorenosťou, odvahou vyhotorene formulovať a riešiť jednotlivé problémy. Celková šírka mozaiky náhodného čitateľa iste pre-

kvapí. Odborníka zase prinúti zamyslieť sa nad nadhodenými a nedoriešenými otázkami, prinúti ho hlbšie skúmať zdôvodnenie jednotlivých odpovedí, ktoré autor predkladá. Aj keď možno mať kritický názor na metódu spracovania komplexnej témy človek a kultúra a nesúhlasí s jednotlivými predmetnými tvrdeniami, ktorých by bolo možné vymenovať celý rad, je nutné povedať, že Čičillova prvotina obohatí každého, kto si dá námahu ju celú preštudovať. Odmenou za toto úsilie bude čitateľovi i dráždivé tušenie, že už vie, prečo má práca podtitul *Celostnosť človeka ako kritérium kultúrnych hodnôt*.

Svätopluk Zeman

SPOR O VÝCHODISKO VEDECKÉHO POZNANIA

M. BUHR — J. SCHREITER, Erkenntnistheorie — kritischer Rationalismus — Reformismus. Zur jüngsten Metamorphose des Positivismus. Akademie-Verlag, Berlin 1979, 96 s.

Komplexný výskum vývinu vedeckého osvojovania si sveta človekom dnes predstavuje jednu z hlavných orientácií filozofického skúmania vôbec. Podčiarkuje sa *komplexnosť* tohto výskumu. Za nami je doba, kedy sa výskum vedy obmedzoval len na gnozeologickú, logickú, psychologickú, sociologickú, špeciálno-historickú atď. analýzu. Čoraz vehementnejšie uplatňovanie antirezortizmu a antiredukcionizmu v prístupe k čoraz zložitejšiemu komplexu materiálnych a ideálnych činností a špecializovaných inštitúcií súborne označovanému ako vedecké osvojovanie sveta však vôbec neznamená aj tendenciu k princípálnej (svetonázorovej, ideologickej, metodologickej) zhode v názoroch na vedu, prípadne na jej zložku — vedecké poznávanie, ale naopak, k vyostrovaniu polemiky. Vedecké osvojovanie si sveta človekom sa tematizuje na pozadí celej situácie, do ktorej je zasade-

né a touto situáciou je konkrétne-historická spoločensko-ekonomická realita. Z toho vyplýva, že výskum vedy [vedeckého osvojovania sveta] sa nemôže vyhnúť ani páľčivým otázkam funkcie vedy v triedne štruktúrovanej spoločenskej realite a otázkam koncepcie spoločenského využitia vedeckých výtvarných.

To, že vyostrovanie polemiky okolo vedy nie je následkom iba vyostrovania akademických sporov, ale následkom zostrujúceho sa triedneho boja medzi svetovými spoločenskými sústavami, nie je tajomstvom ani pre tých „najakademickejšie“ orientovaných buržoázných vedeckých a filozofických pracovníkov. Prejavuje sa to v ich cieľavedomej kritike a difamácii marxisticko-leninského prístupu v ktorejkoľvek oblasti vedy a duchovného života spoločnosti vôbec, no predovšetkým v oblasti uplatňovania tohto prístupu pri *reálnej* premene života spo-

ločnosti tak v socialistickej revolúcii, ako aj pri budovaní socialistickej spoločnosti.

Medzi najostrejších kritikov marxizmu-leninizmu a jeho filozofického jadra patrí aj Karl Raimund Popper a jeho žiaci, zahrňovaní do tzv. kritického racionalizmu. Tento smer neskoroburžoáznej filozofie bol z pozícií marxisticko-leninskej filozofie podrobený mnohým kritickým analýzám, medzi ktoré sa zaujímavým spôsobom zaradili aj štyri štúdie Manfreda Buhra a Jörga Schreitera, zahrnuté do 22. zväzku edície AV NDR *Spisy k filozofii a jej dejinám* pod názvom *Teória poznania — kritický racionalizmus — reformizmus. K najnovšej metamorfóze pozitivizmu*.

Tieto štúdie sú zamerané na rozbor a kritiku najmä Popperovej interpretácie skutočného východiska (der wirkliche Ausgangspunkt) vedeckého poznania. Prvá štúdia nazvaná *Poznanie — spoločenská prax — konanie* (s. 9 až 25) tematizuje východisko vedeckého poznania ako „základ a životné prostredie kategórií“ (die Grundlage und das Existenzmedium der Kategorien). (s. 12) Túto situáciu, v ktorej sa rodí a ďalej vyvíja vedecký poznávací proces a jeho výsledky, autori charakterizujú ako „skutočný objektívny vývin, materiálny životný proces ľudstva“. (s. 11—12) V tejto súvislosti poznamenávajú, že aj sama (auch und gerade) filozofická reflexia skutočného východiska vedeckého poznania a práve ona je spoločensky determinovaným odrazom objektívno-reálneho pohybu a vývinu.

Ako prvý záchytný bod analýzy poznávacieho procesu a jeho východiska autori vyzdvihujú fakt dialektickej súvislosti celého poznávacieho procesu s historickým konaním: „Dialektická súvislosť poznania a historického konania, jej odhalenie a trvalé sprítomnenie je kľúčom k opravdivej teó-

rii poznania.“ (s. 13) No nielen to — preniknutie do dialektickej povahy vzťahu poznania a historického konania a jej adekvátne vystihnutie umožňuje aj kriticky prekonať buržoáznu teóriu. Marxisticko-leninská filozofia odmieta psychologické, transcendentalistické, praxistické atď. koncepcie tohto kľúčového vzťahu vo východiskovej situácii poznávacieho procesu, čo vyplýva z jej uvedomelo prijímaného predpokladu „faktickej jednoty sveta, ktorého povaha je materiálna“. (s. 14) Na základe takého predpokladu sa potom usiluje „peniknúť do vyvíjajúcej sa súvislosti spoločenského poznania, objektívnej reality a celkového procesu pretvárania objektívnej reality spoločensky spolupôsobiacimi ľuďmi“. (s. 16) V tomto prípade treba študovať vzťah poznania nielen k procesu pretvárania objektívnej reality ľuďmi, ale aj vzťah poznania k samej pretvárannej objektívnej realite. Marxistický pojem objektivity sa takto „vzťahuje na zhodu poznania s objektom poznania a teda na vzťah poznania — objektívna realita“. (s. 11) Autori sa stavajú *proti* tomu, aby sa „spoločenská podmienenosť ideálnej činnosti vyzdvihovala ako jediný problém teórie poznania“. (s. 18) No rovnako nevedecké by bolo aj „zabúdať“ na ňu.

Koncepcia prístupu k východisku vedeckého poznania v onom základnom zmysle slova zahrňuje nevyhnutne spoločensko-politické konsekvencie. Napr. popretie poznateľnosti ktoréhokoľvek komponentu poznávacej situácie „implikuje spravidla, obzvlášť však v budúcnosti politické koncepcie a požiadavky, ktoré sú nezlučiteľné so záujmami robotníckej triedy a tým aj s historickým pokrokom našej epochy. A nezriedka vystupujú takéto koncepcie a požiadavky v antikommunistickom háve.“ (s. 28—29) Rozborom tejto problematiky sa zaoberá druhá štúdia *Te-*

ória poznania — kritický racionalizmus — reformizmus. (26—46)

Popperov útok proti marxisticko-leninskej koncepcii východiska vedeckého poznania je zameraný predovšetkým proti tomu, čo Popper označuje termínom „historicismus“, čiže proti každému „učeniu o historickej nevyhnutnosti“. M. Buhr a J. Schreiter v tejto štúdii ukazujú, že Popperovi tu ide v zásade o popretie objektívnych spoločenských zákonitostí. Jeho argumentácia sa pritom pohybuje v línii tradície neskoroburžoáznej ideológie, ku štruktúre ktorej patrí názor, že nevyhnutnosť a náhoda sú myšlienkové určenia, ktoré sa navzájom striktné vylučujú. V súlade s tým sa vyvinuli dve extrémne stanoviská: stanovisko indeterminizmu a stanovisko absolútneho, presnejšie: mechanisticky chápaného determinizmu. (s. 31) Popperovým stanoviskom je, že skutočnosť je koniec koncov chaotická a že nezávisle od ľudského chcenia a mimo ľudského vedomia neexistujú nijaké zákony — čiže ani nijaké zákony nemožno poznať. Poznanie zákonov nie je vraj nič iné ako viera a vedecké zdôvodňovanie revolučného konania nič než zavádzanie (Irreführung). Jedna z politických konzekvencií Popperovho postoja je tak celkom zrejímavá: Popper uznáva v spoločenskej realite iba postupné premeny analogické metóde pokusu a omylu, malé korektúry chýb, skusmé zavádzanie reforiem — čo Buhr a Schreiter obzvlášť podčiarkujú — na základe *danej*, tzn. kapitalistickej spoločnosti. (s. 32) Preto nie div, že západonemecký marxistický filozof Robert Steigerwald označuje Poppera ako „filozofa štátnomopolistických reforiem“. (s. 33)

Tretia štúdia s názvom *Kritický racionalizmus — obmedzená teória poznania alebo reflexia bez určenia* (s. 47—68) podrobuje kritike Popperov gnozeologický a metodologický indi-

vidualizmus a ukazuje jeho nezlučiteľnosť so záujmami robotníckej triedy. Gnozeologický a metodologický individualizmus Popperovho prístupu k východisku vedeckého poznania ho vedie k tomu, že neadekvátne vystihuje všetky jeho zložky a stránky, že poznávací subjekt chápe viac-menej ako *individuálny* poznávací subjekt a hybné sily poznávacieho procesu len ako vlastnosti jednotlivých osobností (vedecká zvedavosť, objaviteľská túžba atď.). (s. 60) Popperovo stanovisko znemožňuje tvorbu poznatkov o úlohách robotníckej triedy ako zvláštneho, poznávacieho subjektu, odlišného vzhľadom na iné triedy v dejinách. „Komunistické a robotnícke strany s ich vedeckými ustanovizňami (akadémiami, univerzitami, ústavmi atď.) nie sú zo stanoviska gnozeologického individualizmu ako poznávacie subjekty — ak vec domyslíme do konca — vôbec skutočné (gar nicht existent) a ako také by teda ani neboli prístupné reflexii.“ (s. 60—61) Marxisticko-leninský prístup k východisku vedeckého poznania prekračuje reflexiu výsekov z celkovej súvislosti praktického pretvárania objektívnej reality ako celospoločenskej (gesamtgesellschaftlicher) činnosti s poznávaním ako sociálnym procesom, a to v tom zmysle, že témou robí totalitu (Gesamtheit) spojitosti, spletenosti poznania s praktickým osvojovaním si materiálnej skutočnosti (die Verwobenheit der Erkenntnis mit der praktischen Aneignung der materiellen Wirklichkeit), pričom taká spojitosť sa navodzuje vždy v určitých ekonomických a politických podmienkach. (s. 61)

Posledná štúdia *Najnovšie metamorfózy pozitivizmu* (s. 69—94) ukazuje Popperov kriticko-racionalistický obraz východiska vedeckého poznania na pozadí novopozitivistického „objavu“ vývinu a jeho pokusov „prispôbiť si“ materialistickú dialektiku. Z hľadiska

novopozitivistického myslenia bolo doposiaľ možné poznať len to, že svet je nejaká artikulovaná (irgendwie geartete) jednota, nejaký štruktúrovaný celok. Najnovšie sa novopozitívisti dopracúvajú k názoru, že svet má aj v istom zmysle procesualný charakter (irgendwie prozesshaft ist). (s. 93) Avšak aj na týchto filozofov (v štúdiu sa tu okrem Poppera hovorí najmä o T. S. Kuhnovi a Feyerabendovi) sa vzťahuje veľmi závažný všeobecný marxisticko-leninský poznatok o buržoáznom myslení: „(Kapitalistický) svet je pre buržoázne myslenie racionálny a poznateľný čo do svojich jednotlivostí, no ako celok, ako totalita je iracionálny a nepoznateľný.“ (s. 93) Ani najnovšie formy novopozitivismu nie sú ušetrené prvkov iracionalizmu a agnosticizmu.

Buhr a Schreiter sledujú v tejto kapitole pokusy novopozitivismu o „dialektizáciu“ na príklade P. Feyerabenda a T. S. Kuhna. Feyerabendova recepcia niektorých prvkov Heglovej idealistickej dialektiky končí na plytčine metodologického anarchizmu s jeho maximou: „Anything goes (Rob, čo chceš). (s. 89) Príčinou toho je najmä to, že Feyerabend nie je schopný pochopiť, o čo pri vedeckej dialektike v prísnom a vlastnom zmysle slova ide: o chápanie dialektiky ako *objektívnej* dialektiky (a nielen ako metodologickej hry). Lebo poznávací proces je odrazom *objektívnej* dialektiky. (s. 85)

Podľa Buhra a Schreitera sa väčšmi ako Feyerabend priblížil k dialektickému chápaniu skutočného východiska vedeckého poznávacieho procesu T. S. Kuhn, ktorý tematizuje do istej miery aj materiálne predpoklady ve-

deckého poznania a vedeckého osvojovania si sveta vcelku. Pri Kuhbovej tematizácii vzťahu teoretického a praktického osvojovania si sveta autori vyzdvihujú tieto jeho „dialektické postrehy“ (dialektische Einsichten): Veda je spätá so spoločnosťou; každý konkrétny vývojový stav vedy možno pochopiť v jeho teoretickom a praktickom význame len tak, že zohľadníme to, ako k nemu v dejinách došlo (wenn er von seiner Geschichte aus angegangen wird); existujú evolučné a revolučné fázy vo vývine vied; pokus pochopiť poznávací subjekt nielen ako individuálny subjekt čiže tematizácia „vedeckej komunity“ atď. (pozri: s. 86—87). Jednako však, ako ukazujú autori, zostáva u Kuhna závislosť vývinu vedy od výrobných vzťahov a od výrobných síl v najlepšom prípade zohľadnená len nedostatočne. (s. 87) Kritický racionalizmus v dôsledku svojho prevažne formálneho charakteru nie je schopný skutočne zachytiť konkrétny obsah teórií, a preto musel prosto obísť (einfach umgehen) vlastné problémy genézy teórií. „Aj v dôsledku tohto sa potom vyčerpával prevažne výskumom formálno-logického charakteru teoretických útvarov ako explanácia, deskripcia, teória, hypotéza, vedecký zákon atď.“ (s. 88)

Nazdávam sa, že plne treba súhlasiť so spoločnou intenciou recenzovaných štúdií, že zmysel vedy, jej spoločensko-praktický význam možno pochopiť za predpokladu, že v zornom poli teoretikovo pohľadu zostane fakt „jej pevnej integrácie do akcií tried“. (s. 90)

Jozef Piaček